

RECENZJA

rozprawy doktorskiej pt. „*Bezpieczeństwo osób starszych w kontekście oszustw dokonywanych przez osoby podające się za członka rodziny lub funkcjonariusza*”

opracowanej przez Pana mgr Błażeja Jewartowskiego

pod kierunkiem naukowym Pana dr. hab. inż. Jerzego Kosińskiego, prof. AMW

oraz promotora pomocniczego Pana dr Tomasza Sobczyńskiego

1. UWAGI OGÓLNE

Od zarania dziejów ludzie wykorzystywali naiwność, łatwowierność lub brak wiedzy innych, aby się bogacić czy osiągać korzyści. Również i w dniu dzisiejszym zjawisko to jest bardzo powszechne, jednakże obiektem działalności przestępczej coraz częściej stają się ludzie starsi. We wszystkich rodzajach przestępstw sprawcy wykorzystują łatwowierność, naiwność, zaufanie do innych osób oraz zaskoczenie pokrzywdzonych. Reakcje osób pokrzywdzonych podyktowane są emocjami lub wynikają z chęci szybkiego wzbogacenia się, obawy o osobę bliską, chęci udzielenia pomocy osobie bliskiej itp. Dyskurs nad problematyką oszustw dokonywanych na szkodę osób starszych prowadzony jest w kraju od wielu lat, jednakże podejmowane próby ograniczenia tego zjawiska są nie zawsze skuteczne. Szczególnie gdy sposoby działań przestępczych ewaluują, a przestępcy wykorzystują do tego procederu coraz szerszą gamę nowoczesnych środków łączności i informatyki. Stąd oszustwa dokonywane na szkodę osób starszych należy postrzegać jako duży problem społeczny. Dostrzegł to również Pan mgr Błażej Jewartowski, który stwierdza, że „*Jako grupa szczególnie wrażliwa i podatna na działalność przestępczą, populacja osób starszych od zawsze pozostaje w zainteresowaniu przestępców. Nieustannie też ewoluuje przestępczość na szkodę tej grupy społecznej*”. (s. 7)

W związku z powyższym tematykę badawczą podjętą w recenzowanej rozprawie uważam za trafną i uzasadnioną. Rozważania w recenzowanej rozprawie wskazują na

bardzo dobrą znajomość teoretyczną i praktyczną poruszanej problematyki przez Autora. Są one uporządkowane stosownie do przyjętego celu badań, a zastosowanie teoretycznych i empirycznych metod badawczych stanowi wartość poznawczą. W całościowej ocenie naukowej należy stwierdzić, że zarówno analiza jak i ocena istniejących działań jest potrzebna, a opracowanie koncepcji rozwiązań w zakresie poprawy stanu bezpieczeństwa osób starszych narażonych na oszustwa – jest wielce uzasadnione. W dysertacji porusza się ważne problemy o randze naukowej, ale również społecznej, przez co charakteryzuje ją szeroki interdyscyplinarny, poziom użyteczności.

2. OCENA KONCEPCJI METODOLOGICZNEJ PRACY

Koncepcja metodologiczna rozprawy została umieszczona w rozdziale pierwszym rozprawy zatytułowanym „Założenia metodologiczne przeprowadzonych badań” (s. 9-17), w którym przedstawiono podstawowe elementy naukowej metodologii badawczej, obejmujące: sytuację problemową, przedmiot i cel badań, problemy badawcze, sformułowane hipotezy badawcze oraz prezentację zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych. Przyjętą koncepcję metodologiczną należy uznać za poprawną, adekwatną do potrzeb rozprawy.

Na podkreślenie zasługuje zarysowana przez Autora sytuacja problemowa, która w przejrzysty sposób przedstawia problematykę zagrożeń wynikających z działalności przestępczej godzącej w bezpieczeństwo osób starszych oraz potwierdza zasadność prowadzonych przez niego badań.

Cel pracy został sformułowany racjonalnie, a główny problem badawczy jest adekwatny do przyjętego celu pracy i stanowi wyraz dążności poznawczych Autora, bazujących na jego doświadczeniu zawodowym zdobytym w jednostkach Policji. Doktorant zidentyfikował pięć celów cząstkowych, co wskazuje na podejście pragmatyczne, noszące znamiona systemowości prowadzonych badań, świadczące o dojrzałości metodologicznej Doktoranta.

Główny problem badawczy został przedstawiony w formie następującego pytania: *jakie są główne czynniki warunkujące bezpieczeństwo osób starszych i jakie*

działania mogą poprawić stan tego bezpieczeństwa w aspekcie oszustw popełnianych przez osoby podające się za członka rodziny lub funkcjonariusza policji?

W rozprawie sformułowano sześć problemów szczegółowych, co nie do końca odpowiada ilości rozdziałów merytorycznych pracy (cztery rozdziały - zaś sześć pytań badawczych). **Dlatego też podczas obrony publicznej proszę wskazać - jak można je przypisać do poszczególnych rozdziałów?**

Autor sformułował także główną hipotezę roboczą oraz hipotezy szczegółowe. Moim zdaniem, główna hipoteza robocza została trochę zawężona, gdyż odnosi się ona tylko do pierwszej części problemu badawczego (uwarunkowań) natomiast nie wskazuje na drugi człon pytania - o działania mogące poprawić stan bezpieczeństwa osób starszych. Pewne moje wątpliwości budzą także hipotezy szczegółowe 3-6, które w mojej ocenie nie do końca korespondują z pytaniami szczegółowymi.

Wybór metod badawczych należy uznać za trafny, adekwatny do tematyki pracy, problemów badawczych i hipotez. W procesie badawczym Autor zastosował zarówno metody teoretyczne jak i empiryczne. Wśród metod teoretycznych należy wymienić: analizę, syntezę, wnioskowanie metodą indukcji i dedukcji, jak wskazuje Doktorant: „*Ponadto wykorzystano doświadczenie zawodowe autora, które pozwoliło zaobserwować i zdefiniować problem badawczy*” (s. 17) – szkoda tylko, że autor w sposób naukowy tego nie opisał np. poprzez zastosowanie arkusza obserwacji. **Stąd bardzo proszę o wyjaśnienie, dlaczego zrezygnował Pan z wykorzystania metody obserwacji naukowej?**

Z pośród metod empirycznych zastosowano metodę ankietowania z wykorzystaniem narzędzia kwestionariusza ankiety oraz sondażu diagnostycznego techniką wywiadu z wykorzystaniem narzędzia kwestionariusza wywiadu. **W tym kontekście proszę o wyjaśnienie – w dysertacji wskazuje Pan na dwie metody badawcze: ankietowania i sondażu diagnostycznego, jednakże w literaturze przedmiotu podaje się, że sondaż diagnostyczny realizuje się technikami wywiadu i ankiety, jak zatem interpretuje Pan te kwestie?**

Należy stwierdzić, że przyjęta przez Doktoranta koncepcja metodologiczna rozprawy i zaproponowane metody, techniki, narzędzia i procedury badawcze są poprawne i adekwatne do potrzeb rozpatrywanej tematyki badawczej

3. OCENA MERYTORYCZNA PRACY

Dysertacja zawiera wszystkie wymagane elementy redakcyjne prac naukowych, w tym: wstęp, pięć rozdziałów merytorycznych, zakończenie, bibliografię oraz wykaz rysunków i tabel oraz załączniki - łącznie 226 stron.

Kompozycja pracy nie budzi wątpliwości. Podpiera ją krótkie wprowadzenie, po którym następuje rozdział 1 odnoszący się do metodyki badań (do którego odniesiono się w poprzedniej części niniejszej recenzji).

Treść merytoryczną rozprawy stanowią cztery rozdziały (2-5). Układ rozprawy można uznać za poprawny i przejrzysty, a przyjęta struktura pracy pozwoliła Autorowi wystarczająco naświetlić podjęty problem badawczy.

W rozdziale drugim pt. „*Bezpieczeństwo osób starszych w kontekście przestępstwa oszustwa*” (s. 18-62) Doktorant koncentruje się na teoretycznych aspektach przestępstwa oszustwa popełnianego na osobach starszych.

Na podstawie literatury przedmiotu Autor podejmuje próbę identyfikacji pojęcia *bezpieczeństwo*, omawia jego typy, a w dalszej kolejności przechodzi do wyjaśnienia istoty *bezpieczeństwa społecznego* oraz wskazuje na jego zagrożenia. Ponadto, na podstawie raportu UE (Raport: *pt. 2021 Ageing Report: Ageing populations and fiscal sustainability*) omawia prognozowane zmiany demograficzne w Europie. Z kolei analizując dane zawarte w Krajowym Systemie Informacyjnym Policji (KSIP) oraz Systemie Analitycznym opracowuje bardzo dobry modus operandi przestępstw oszustw popełnianych na osobach starszych. W pełni uzasadniony i logiczny uważam też przyjęty podział czasowy zamieszczonych danych z uwagi na dokonane zmiany w systemie zbierania danych (na co wskazał Autor).

W podrozdziale 2.2. Autor omawia międzynarodowe oraz krajowe rozwiązania prawne regulujące kwestie bezpieczeństwa seniorów, a w szczególności przytacza prawa i wolności człowieka (na podstawie: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka), omawia funkcjonowanie państwa i społeczeństwa (wg Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej), wskazuje na problemy egzystencjalne (Ustawa o pomocy społecznej), porusza także kwestie zasiłku pielęgnacyjnego (na podstawie: Ustawa o świadczeniach rodzinnych). Autor wskazuje także na zagadnienie pracy seniorów (Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz Ustawa kodeks pracy), monitorowania

sytuacji seniorów (Ustawa o osobach starszych), a także ubezpieczeń osób starszych (Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych). Autor dostrzega również ważną rolę takich instytucji jak: Komisji Nadzoru Finansowego w zakresie ochrony finansowej osób starszych, czy też Biura Rzecznika Praw Obywatelskich w zakresie nadużyć i przemocy wobec osób starszych. Doktorant prezentuje także definicję *przestępstwa oszustwa*, identyfikuje sprawcę przestępstw oraz odnosi się do problematyki przestępczości zorganizowanej. Wśród czynników wpływających w bezpośredni sposób na bezpieczeństwo osób starszych wymienia demografię oraz rozmiar wiktymizacji, w tym: podatność wiktymologiczną oraz częstość występowania sytuacji wiktymogennych. Moim zdaniem rozdział jest rzeczowy, logiczny i dobrze opisany. Na uwagę zasługuje skrupulatność prowadzonych analiz.

Najważniejszym wynikiem badań przedstawionych w rozdziale trzecim pt. *Działalność przestępcza na szkodę osób starszych* (s. 63-95) była identyfikacja kluczowych oszustw godzących w bezpieczeństwo seniorów. Autor na podstawie przykładów omawia oszustwa - kradzieże mieszkaniowe „na legendę”, wskazuje także na oszustwa polegające na podawaniu się za pracowników opieki społecznej, czy też członka rodziny lub funkcjonariusza, dostawców usług oraz na różnego rodzaju „pokazy” dla seniorów oraz oszustwa „na wygraną na loterii”.

Doktorant zauważa, że coraz powszechniej przestępcy w swojej działalności korzystają z narzędzi teleinformatycznych, wykorzystując wykluczenie technologiczne seniorów (s. 65). Omawia takie metody oszustw, jak: phishing, vishing, deepfake voice, pharming oraz Nigerian scam, 419scam. Według Autora oszuści podszywają się także pod maklerów i brokerów giełdowych, a liczba osób starszych pokrzywdzonych działalnością przestępczą stale rośnie. W dalszej części rozdziału doktorant dokonuje bardzo ciekawej analizy kryminalnej oszustwa na szkodę osób starszych przy wykorzystaniu oprogramowanie IBM i2 Analyst`s Notebook. W opinii recenzenta jest to rozdział poprawny merytorycznie oraz właściwie ilustrujący poruszaną problematykę.

Najważniejszym wynikiem badań przedstawionych w rozdziale czwartym pt. *Kreowanie bezpieczeństwa osób starszych* (s. 96-120) jest zaprezentowana analiza polityki senioralnej prowadzonej w celu zapewnienia bezpieczeństwa seniorów. Na

początku Doktorant wyjaśnia pojęcie polityki senioralnej oraz wskazuje na zapisy zawarte w Ustawie z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych dotyczące monitorowania sytuacji osób starszych. Ponadto przybliży zapisy dokumentu pt. „Polityka społeczna wobec osób starszych” odnoszące się do kwestii bezpieczeństwa tych osób. Omawia programy zapewniające wsparcie dla seniorów takie jak: program „Senior+” wieloletni program „Aktywni+” oraz „Korpus Wsparcia Seniorów”. Zauważa również istotną rolę Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w poprawie warunków życia osób starszych oraz Uniwersytetu Trzeciego Wieku w rozwijaniu ich zainteresowań. W dalszej części rozprawy Autor bardzo wnikliwie dokonuje opisu działań profilaktycznych związanych z bezpieczeństwem osób starszych, przejawiające się w realizowanych kampaniach społecznych mających na celu przeciwdziałanie oszustwom i kradzieżom, organizowanych przez takie instytucje jak: Policję, Związek Banków Polskich, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Poczta Polska, PZU, czy też media (radio, telewizję, Internet) i inne. Autor słusznie zauważa, *„że liczba prowadzonych działań profilaktycznych, pomimo tego, że jest duża, nie przynosi niestety oczekiwanych efektów w postaci zmniejszenia liczby oszustw i zmniejszenia podatności pokrzywdzonych na tego typu działania przestępcze”*. (s. 116) Proponuje także, aby rozważyć inne sposoby przekazywania informacji osobom starszym (poza konferencjami i Internetem) oraz skoncentrować się na adresatach przekazywanych informacji. W swoich rozważaniach Doktorant dostrzega także ważną rolę mediów w zapewnieniu bezpieczeństwa seniorów. Dlatego też przybliży rolę i funkcje mediów w zapewnieniu zrównoważonego rozwoju społeczeństwa i jego bezpieczeństwa, w tym budowanie świadomości osób starszych na zagrożenia. Rozdział cechuje dojrzałość analizy, staranność i logiczność wywodu.

Rozdział piąty pt. *Koncepcja rozwiązań w zakresie poprawy stanu bezpieczeństwa osób starszych narażonych na oszustwa dokonywane przez osoby podające się za członka rodziny lub funkcjonariusza* (s. 121-178) uznać należy jako wynikowy – sumiennie wykonany na podstawie badań empirycznych – stanowiący wyraz praktycznego zastosowania teoretycznych rozważań zaprezentowanych w poprzednich rozdziałach.

Badania dotyczące części rozprawy pt. Interpretacji wyników badań przeprowadzono z wykorzystaniem dwóch kwestionariuszy ankiet (w wersji papierowej oraz online). Ważnym elementem tego etapu, uważam był dobór próby badawczej (bardzo imponujący: 921 respondentów w wieku do 26 lat, oraz 633 osoby w wieku 55 lat i więcej), przyjęty przez Autora, tak istotny w przeprowadzeniu badań empirycznych, a także dokonane oceny uzyskanych wyników badań. Uzyskane wyniki badań wydają się być wiarygodne i rzetelne, a zatem weryfikowalne. Zostały one przedstawione i zilustrowane w postaci czytelnych wykresów struktury odpowiedzi na poszczególne pytania, dając pogląd oraz identyfikację i ocenę tego aspektu.

Istotnym także etapem badań była ocena ekspercka obrazu działalności przestępczej oraz możliwości jej przeciwdziałania przedstawiona w formie pytań problemowych skierowanych do ekspertów. Pytania te, zostały zadane profesjonalnym osobom (6 ekspertów - prokurator, funkcjonariusze operacyjno-rozpoznawczy, analitycy kryminalni, funkcjonariusz dochodzeniowo-śledczy, wykładowca Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie) oraz zostały właściwie i dokładnie opisane. W końcowej części rozdziału Doktorant proponuje rozwiązania w zakresie poprawy bezpieczeństwa osób starszych w dwóch obszarach: prawno-instytucjonalnym oraz w zakresie profilaktyki. Moim zdaniem są to rozwiązania racjonalne i dobrze przemyślane.

Pewien niedosyt budzi brak podsumowania po każdym z rozdziałów merytorycznych, gdzie Autor mógłby dokonać uogólnień treści oraz przedstawić syntetyczne wnioski z nich wynikające.

Rozprawę wieńczy zakończenie, które w opinii recenzenta, jest właściwą syntezą i uogólnieniem badań wraz z wnioskami i rekomendacjami praktycznymi, ze wskazaniem potrzeby dalszego zajmowania się tym problemem.

Część merytoryczną pracy zamyka związana z tematyką rozprawy bibliografia, zawierająca 113 różnych opracowań oraz 72 źródła internetowe.

Podsumowując należy stwierdzić, że pod względem merytorycznym rozprawa jest poprawna. Układ rozdziałów, podrozdziałów i punktów spełnia postulat strukturalizacji treści i zasadę stopniowania trudności oraz hierarchicznie

uporządkowany. Brzmienie poszczególnych tytułów i podtytułów odpowiada zawartej w nich treści i dokładnie określa zakres merytoryczny danej partii materiału.

Należy podkreślić, iż jest to dzieło dojrzałe i posiada wysokie walory merytoryczne, metodologiczne i praktyczne. Opracowane dzieło stanowi indywidualne, oryginalne i niekwestionowane osiągnięcie Doktoranta.

4. WNIOSEK KOŃCOWY

Recenzowaną rozprawę doktorską uważam za dzieło poprawne z formalnego punktu widzenia i o wysokiej wartości merytorycznej. Wyniki badań uzyskane przez Doktoranta traktuję jako oryginalny i wartościowy wkład w nauki o bezpieczeństwie. Rangę badań istotnie podnosi fakt możliwości wykorzystania ich wyników w praktyce. Tę cechę rozprawy oceniam szczególnie wysoko. Doktorant wykazał się dobrą znajomością różnych metod badawczych i umiejętnością ich wykorzystania do realizacji postawionych przed sobą celów badawczych, które w pracy zostały osiągnięte. Na uznanie zasługuje wszechstronna, bardzo dobra orientacja Autora w problematyce bezpieczeństwa osób starszych narażonych na oszustwa.

Przedstawiona do recenzji dysertacja spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim z dziedziny nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie, zgodnie z ustawą z dnia 14.03.2003r. („Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki” – (Dz.U. 2017, poz. 1789, z późniejszymi zmianami), w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz. 1669 ze zmianami). Wnioskuje, zatem o dopuszczenie Pana mgr Błażeja Jewartowskiego do publicznej obrony przedłożonej do recenzji rozprawy.

Bogdan Guzyda